

-
9. Рудестам К. Групповая психотерапия / Кьелл Рудестам. – С. Пб. : Питер, 2006. – 384 с.
10. Торн К. Тренинг. Настольная книга тренера / Кей Торн, Дэвид Маккей. – С. Пб. : Питер, 2001. – 208 с.

УДК 159.923.2

Інокентій Корнієнко, Марина Васильчук

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ ТА ПОШУКУ СЕНСУ ЖИТТЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

У статті представлено результати дослідження юнаків, а саме дослідження ціннісних орієнтацій, професійної спрямованості, опанування майбутньої професії, самореалізації себе як особистості, створення сім'ї в майбутньому, сенс їхнього життя, а також висвітлено погляди вітчизняних учених щодо сенсу життя юнацтва. Надано рекомендації для вибору саме тієї професії, яка буде максимально відповідати задаткам, здібностям і темпераменту особистості. Визначено детермінанти вибору професії, проаналізовано зміст поняття «сенс життя», охарактеризовано гендерні особливості термінальних цінностей у юнаків.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, юнацький вік, професійна спрямованість, опанування професії, самореалізація особистості, створення сім'ї, сенс життя.

In the article there is shown the result of youth, exactly the investigation of their life values, professional direction, mastering of their proficiency, self-realization of personality, creation of family in the future, the sense of their lives and also distinct views of native scholars about young generation's life. Recommendations to choose just one profession that will best meet instincts, abilities and temperament of the personality. The determinants of profession's choice and the contents of «sense of life» concept are defined. Sex features of terminal values of the youth are characterized.

Keywords: life values, young generation age, professional direction, mastering of proficiency, self-realization of personality, creation of family, the sense of life.

У психологічній літературі сенс життя зазвичай характеризують як феномен, який забезпечує нормальне й продуктивне життя людини, втрата якого може мати трагічні наслідки. Знайти сенс життя – це чи не найбільша й найвища цінність, неодмінна умова людського щастя. Проте цей пошук складний, і результати його далеко не завжди успішні. Парадоксальний факт: утративши сенс існування, людина може позбавити себе життя, але, з іншого боку, іноді особистість жертвує життям заради реалізації певного життєвого задуму [6].

Польський психолог-клініцист К.Обуховський відзначає, що властивістю птаха є потреба літати, а властивістю дорослої людини – потреба знайти сенс власного життя [5]. Він визначає потребу сенсу життя як третю (разом із пізнавальною та потребою емоційного контакту) специфічну людську потребу. Хоча К.Обуховський позначає свій підхід до проблеми сенсу життя як природничо-науковий, а не філософський, він вважає, що сенс життя є потребою дорослої людини, тобто без нього вона не може нормально функціонувати й мобілізувати свої здібності максимально. Це пов'язано з обґрунтуванням для себе сенсу свого буття, зі схваленням і практичним прийняттям людиною напряму власних дій [5]. Ігнорування цієї потреби проявляється в стані напруги й може спричини-

ти нервові розлади. К.Обуховський, услід за С.Кратохвілом, визначає цю напругу як «екзистенційну фрустрацію». За К.Обуховським, провідним способом задоволення потреби сенсу життя є праця, яку він розуміє досить широко: як будь-яке подолання опору, що веде до досягнення запрограмованого стану. Автор надає праці суб'єктивно-соціального аспекту, що уможливорює внесення до діяльності чогось індивідуального й ідентифікуванню з іншими людьми. Тому хобі в зазначеному підході має особливий компенсаторний характер за неможливості задовольнити потребу сенсу життя. Вважається, що вищою формою задоволення цієї потреби є прийняття людиною якої-небудь загальної етико-філософської позиції. За К.Обуховським, потреба в сенсі життя не завжди може бути виразно усвідомленою, але усвідомлення цієї потреби має терапевтичний ефект [5].

Зі свого боку, Б.С.Братусь пише про сенс життя як про насущну потребу, яка ґрунтується на фундаментальному протиріччі між обмеженістю, смертністю індивідуального буття й універсальністю родової сутності людини. Він також говорить про «вертикаль душі», тісно пов'язуючи її з рівнями в структурі особистості, зумовленими «сходженням до єднання з Богом». На думку Б.С.Братуся, «вертикаль душі» складається із чотирьох рівнів смислової сфери: егоцентричного, групоцентричного, гуманістичного, духовного, залежно від міри засвоєння їх особистістю (ситуативної, стійкої, особистісно-ціннісної) [3].

В.Е.Чудновський розглядає феномен сенсу життя з погляду співвідношення «зовнішнього» і «внутрішнього». Він говорить, що сенс життя – це особливе психологічне утворення, яке має свою специфіку виникнення, етапи становлення, психологічну структуру. Суть сенсу життя як психологічного феномену в тому, що він виникає в результаті взаємодії «зовнішнього» і «внутрішнього», і в той же час емансипується від того й іншого й починає діяти як «буферний механізм», як система противаг, що не допускає однобічного підпорядкування «зовнішньому» й водночас перешкоджають перетворенню людини на раба власних потреб, бажань, миттєвих інтересів [6].

Мета статті – емпірично дослідити поняття сенсу життя та ціннісних орієнтацій юнацтва.

Дослідження проведено на базі загальноосвітньої школи № 11 міста Мукачеве. Загальна вибірка досліджуваних становила 30 учнів одинадцятого класу. Для визначення характерного змісту системи цінностей сучасних юнаків і дівчат ми використовували методику «Ціннісні орієнтації» Мілтона Рокича. Система ціннісних орієнтацій визначає змістовний бік спрямованості особистості й складає основу її взаємин із навколишнім світом, іншими людьми, собою, основу світогляду та ядро мотивації життєвої активності.

Досліджуваним пропонується послідовно проранжувати 18 найменувань термінальних цінностей (мети життя) і 18 найменувань інструментальних цінностей (засоби досягнення життєвих цілей). Найважливішими є термінальні цінності – це основні цілі людини, вони відображають довгострокову життєву перспективу, те, що вона цінує зараз і до чого прагне в майбутньому. Термінальні цінності визначають сенс життя людини. Після обробки даних ми отримали такі результати, які представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Найбільш значущі термінальні цінності	Середнє значення		Ранг	
	дівчата	юнаки	дівчата	юнаки
здоров'я	2,25	2,45	1	2
любов	4,15	8,45	2	
матеріально забезпечене життя	5,9	2	3	1
щасливе сімейне життя	5,4	6,65	4	
наявність хороших друзів	6,05	4,10	5	3
розваги	12,05	5,55		5
свобода	9	6,2		6
активне діяльне життя	7,75	5,2		4
Найбільш значущі інструментальні цінності	дівчата	юнаки	дівчата	юнаки
незалежність	8,2	2		1
тверда воля	8,55	3,1		2
життєрадісність	7,85	4,35		3
чесність	7,05	6,4		4
освіченість	5,7	8,5	1	
Менш значимі термінальні цінності	дівчата	юнаки	дівчата	юнаки
упевненість у собі	9	8,35		
життєва мудрість	10,35	14,15		
розвиток	10,35	13		
цікава робота	10,2	10,35		
продуктивне життя	11,15	12,6		
суспільне покликання	10,7	8,5		
пізнання	10,75	12,35		

За отриманими даними ми можемо говорити про те, що системи ціннісних орієнтацій юнаків і дівчат мають як спільні риси, так і відмінності. Серед основних загальних рис можна виділити найбільш виразні: високе значення таких цінностей, як: здоров'я, наявність хороших і вірних друзів, матеріально забезпечене життя, і на останньому місці значущість щастя інших, краса природи й мистецтва, творчість, неприйняття особистих недоліків та недоліків, які є в інших.

Розглянемо найбільш значущі цінності. Так, на першому місці виділяють здоров'я (91% дівчат, 90% хлопців), любов (85% дівчат і лише 27% юнаків), матеріальну забезпеченість (60% дівчат, 100% юнаків), щасливе сімейне життя (85% дівчат і лише 46% юнаків), наявність хороших друзів (65% дівчат, 90% хлопців). Юнаки, на відміну від дівчат, до більш значущих цінностей віднесли також розваги (22% дівчат, 60% хлопців), свободу (35% дівчат, 60% хлопців), активне діяльне життя (60 і 85% відповідно). Серед інструментальних цінностей ще більше відмінностей: освіченість (65% дівчат, 2% юнаків), незалежність (35% дівчат, 100% юнаків), тверда воля (45% дівчат, 80% хлопців), чесність (60% дівчат, 70% юнаків), чуйність (35% дівчат, 0% юнаків), акуратність (45% дівчат, 5% юнаків), вихованість (55% дівчат, 5% юнаків).

Отже, розглядаючи відмінності, можна виділити ряд особливостей, більш характерних для чоловіків і жінок. Так, для юнаків вище значення неза-

лежності (100% юн., 35% дів.). Наявності хороших друзів (90% юн., 65% дів.), матеріально забезпеченого життя (100% юн., 60% дів.), а для дівчат більш значимі такі цінності, як любов (85% дів., 25% юн.), щасливе сімейне життя (75% дів., 45% юн.), вихованість (55 і 5% відповідно), чуйність (35 і 0%), акуратність (45% і 5% відповідно). Те, що в юнаків на першому місці стоїть цінність матеріально забезпеченого життя або фінансової незалежності, можна пояснити тим, що вони розраховують тільки на свої сили, тоді як багато дівчат планує забезпечити своє майбутнє шляхом удалого заміжжя.

Узагалі відмінності в ціннісних орієнтаціях юнаків і дівчат можна пояснити тим, що в повсякденній свідомості формуються стереотипи, які задають правила й норми чоловічої та жіночої поведінки. Ці стереотипи засвоюються людиною в процесі соціалізації [6]. Так, деякі закономірності статевого розподілу праці, диференціація чоловічих і жіночих соціальних ролей, культурні символи й соціально-психологічні стереотипи «мужності» (маскулінності) і «жіночності» (фемінності) впливають на різні аспекти соціальної поведінки, суспільного життя, і тим самим припускають формування відмінностей у цінностях юнаків і дівчат. Таким чином, у результаті аналізу даних, отриманих під час дослідження ціннісних орієнтацій молоді, ми дійшли висновку: відмінності між ціннісними орієнтаціями юнаків і дівчат хоча й невеликі, та все ж існують.

Наступним психологічним інструментом для дослідження сенсу життя стала анкета, спеціально розроблена для дослідження сенсу життя юнаків. Анкета містить 23 запитання, які дають змогу визначити ставлення юнаків до майбутньої професії, наявність свого світогляду, ціннісних орієнтацій, ставлення до батьків, протилежної статі, цінування позитивних якостей у людях і бачення негативних людських рис характеру.

Після інтерпретації даних ми отримали такі результати:

1. Цінність життя для юнацтва полягає в здобутті цікавої професії, знаходженні другої половинки та створенні сім'ї.

2. Престижні професії: лікар, фінансист, журналіст, психолог; творчі: музикант, художник; прибуткові: стоматолог, приватний підприємець, директор організації.

3. Проблеми, які турбують: матеріальне становище, пошук сенсу життя, особисте життя.

4. Людські риси, які, на їхню думку, є найкращими: вірність, взаєморозуміння, щирість, доброта та ввічливість.

5. Негативні риси людей: брехливість, лицемірство.

6. Узірець для наслідування – батько.

7. Своє майбутнє молодь бачить світлим, хорошим, перспективним. Для цього вона готова прикладати максимум зусиль, працювати над собою, удосконалюватись та реалізуватись для гармонійного розвитку й досягнення успіхів.

Виходячи із цього, можна зробити єдиний **висновок**, який дає змогу характеризувати юнацтво позитивними якостями, підставою для чого є те, що, будучи одинадцятикласниками, вони чітко уявляють своє майбутнє, бачать себе в певній професії, що буде приносити їм задоволення й фінансове забезпечення,

їм також притаманні прагнення створити сім'ї, самовдосконалитись і самореалізуватись. Завершальним етапом нашого дослідження стало застосування методики для визначення професійних схильностей Л.Йовайши. Ця методика дозволяє визначити здібності юнацтва до окремого виду професії. У цілому, професійне самовизначення є головним атрибутом гармонійного розвитку та існування людини.

Професійне самовизначення є значущим компонентом професійного розвитку особистості й критерієм її професійного становлення як однієї з форм особистісного розвитку загалом. Відповідно до етапів професійного становлення визначаються етапи професійного самовизначення: етап формування професійних намірів, цілеспрямована професійна підготовка та етапи професійної адаптації з подальшою реалізацією особистості в трудовій діяльності. Вікова динаміка професійного самовизначення особистості може бути описана в трьох хронологічно визначених стадіях: фантазування, гіпотетичній і реалістичній [3].

Основними динамічними характеристиками професійного самовизначення є уявлення особистості щодо обраної професії (вимоги, оплата, престиж), своїх можливостей (здібності, нахили, знання, уміння, навички), які поступово інтегруються в уявлення про себе як суб'єкта професійної діяльності (у майбутньому і тепер) на всіх психологічних рівнях: когнітивному, емоційно-мотиваційному та поведінковому. Рівень адекватності цих уявлень відзначається власною динамікою, яка впливає на змістові й адаптаційні мотиви професійної діяльності [2].

Після обробки результатів отримано такі дані:

65% – схильність до планово-економічних видів робіт, які передбачають задоволення матеріальних потреб;

18% – схильність до роботи з людьми;

9% – схильність до розумових видів роботи;

6% – схильність до естетики та мистецтва;

2% – схильність до рухомих видів діяльності.

Представлені результати можуть бути зумовлені багатьма факторами.

Розглянемо основні з них:

1. Позиція батьків, старших членів сім'ї. Дуже часто батьки надають дитині повну свободу вибору, вимагаючи тим самим від неї самостійності, відповідальності, ініціативи. Трапляється, що батьки не згодні з вибором дитини й пропонують переглянути свої плани та зробити інший вибір. Правильному вибору професії часто заважають установки батьків, які прагнуть, щоб діти компенсували їхню нереалізованість у майбутньому, у тій діяльності, у якій вони не змогли себе повністю виявити свого часу. Спостереження показують, що в більшості випадків діти погоджуються з вибором батьків, розраховуючи на їхню допомогу під час вступу в будь-який навчальний заклад.

2. Позиція друзів. Дружні відносини старшокласників є досить міцними й деякою мірою впливають на вибір професії. Позиція мікрогрупи може навіть стати вирішальною в професійному самовизначенні. Особливо це актуально для людей зі стандартизованим мисленням, схильних до наслідування й стереотипів, не спроможних чітко сформулювати власну життєву позицію, тобто спожи-

вачів, а не творців (якщо такий умовний поділ доречний). Звісно, в рамках розумного, почуття групи, орієнтація на однолітків – позитивні особливості молоді. Вони потрібні для освоєння норм поведінки в суспільстві, формування образу «Я» та самооцінки. Але оглядатися на інших слід для того, щоб побачити спільне й відмінне, краще пізнати свої індивідуальні особливості, а не сліпо повторювати чи переносити захоплення якоюсь людиною на професію, якою та володіє.

3. Позиція шкільних педагогів. Кожен учитель, спостерігаючи за поведінкою учня під час навчального процесу, аналізує його інтереси, схильності, напрямки мислення і, звісно, може дати дуже цінну пораду, до того ж, досвідчений педагог здатен запобігти такій розповсюдженій помилці при виборі професії, як ототожнення шкільного предмета й певної, спорідненої з ним професії. Він допоможе чітко розрізнити ці поняття.

4. Особисті професійні плани. Під планами в цьому випадку маються на увазі їхні плани, тобто уявлення про етапи освоєння професії, засоби, потрібні для цього. Плани формуються залежно від складу мислення й характеру людини. Якщо виникають ускладнення, доцільно звернутися до спеціаліста, який допоможе побудувати професійний план.

5. Здібності. Це індивідуальні психологічні особливості людини, що проявляються в трудовій або іншій діяльності і є умовою успішності її здійснення. Від здібностей залежить швидкість, глибина, легкість і міцність процесу оволодіння знаннями, набуття умінь і навичок. Але самі здібності не зводяться до знань та умінь. Розвиток здібностей має відбуватися протягом усього життя. Про своєрідність своїх здібностей треба судити не тільки за успіхами в навчанні, а й за досягненнями в найрізноманітніших видах діяльності. Об'єктивне уявлення про них формується також за допомогою спеціальних досліджень, тестувань, спрямованих на активізацію самопізнання. Це запобігає «наклеюванню ярлика», характеризуючи людину.

6. Рівень домагань на суспільне визнання. Плануючи власний трудовий шлях, дуже важливо подбати про реалістичність своїх домагань. Невідповідність внутрішніх уявлень людини життєвим реаліям неминуче призведе до розчарування;

7. Інформованість про професії. Важливо подбати про те, щоб відомості, які отримує людина про ту чи іншу професію, не виявилися перекрученими, неповними, однобічними. Захоплення тільки зовнішньою чи будь-якою приватною стороною професії може призвести до серйозних помилок і розчарувань. Наприклад, за легкістю, з якою актор створює на сцені образ, стоїть напружена буденна праця. А журналісти не завжди виступають у телепередачах – частіше вони обробляють масу інформації, архівів, розмовляють із десятками людей, перш, ніж підготують 10-хвилинне повідомлення, яке, до того ж, озвучить інша людина (диктор на телебаченні). Щоб точно знати, чим саме займається людина певної професії, треба розібратися, за якими класами, типами, відділами, групами класифікуються існуючі професії і які ставляться до них вимоги. Допомогти в отриманні достовірної інформації молодій людині можуть батьки, педагоги, а найбільше психологи, профконсультанти. Вони проводять низку діагностичних захо-

дів із вивчення особистості людини, котра обирає професію, а також можуть детально розповісти про вимоги до професії, яка цікавить конкретну людину.

8. Схильності. Схильності проявляються в улюблених заняттях, на які витрачається більша частина вільного часу. Це інтереси, підкріплені певними здібностями.

Значну роль у виборі професії відіграє темперамент. Від нього залежить вплив на діяльність різних психічних станів, викликаних неприємною обстановкою, емоційними факторами. Можна образно описати, що люди холеричного темпераменту більше придатні для активної ризикованої діяльності, сангвініки – для організаторської діяльності, меланхоліки – для творчої діяльності в науці й мистецтві, флегматики – для планомірної, неквапливої й плідної діяльності [4]. Далеко не останню позицію в професійному самовизначенні займають характер і самооцінка особистості. І тому, щоб обрати професію, яка буде все життя приносити задоволення, потрібно врахувати такі рекомендації:

1. Професійна орієнтація не повинна обмежуватися безпосередньо професійною сферою, а завжди повинна спиратися на важливі життєві цілі молоді.

2. Для формування реалістичної життєвої перспективи необхідно знайти юнаків і дівчат з конкретними прикладами вдалих і невдалих життєвих шляхів, які пов'язані з вибором тієї чи іншої професії. Найбільш важливим є знання майбутніх умов праці, яке займає одну з найвищих позицій у системі юнацьких вимог до майбутньої професії.

3. Враховувати, що для юнаків під час вибору професії більш важливим є розмір заробітної платні, а для дівчат – сприятливі умови праці. Робочі професії захоплюють молодь перш за все можливістю більш швидкого досягнення самостійності й незалежності. Для тих, хто їх обирає, майбутня зарплата інколи має менше значення, ніж для тих, хто обирає професію розумової праці високої кваліфікації.

4. Незалежно від рівня знань юнацтва, вони потребують спеціальної профорієнтаційної інформації. Шкільна програма цього не забезпечує.

5. Необхідно пояснити старшокласникам взаємозалежність майбутніх професійних і життєвих досягнень від їх готовності до самовіддачі в роботі й самостійності в реалізації життєвих цілей.

6. У профорієнтаційній роботі важливо враховувати не тільки раціональні моменти, пов'язані з визначенням життєвих цілей і планів, а й емоційну складову особистості.

Отже, виходячи з усього вищезазначеного, можемо зробити такі **висновки**:

Сенс життя – це природжена мотиваційна тенденція, яка властива всім людям і є основним двигуном поведінки й розвитку особи.

У процесі пошуку сенсу життя виробляється світогляд, розширюється система цінностей, формується той моральний стрижень, який допомагає справитися з першими життєвими негараздами, молода людина починає краще розуміти світ довкола себе й себе в ньому.

Юність – вирішальний етап становлення Я-концепції, ідентичності, само-свідомості, світогляду й самовизначення. Саме в юності відбувається становлення людини як особистості.

Потреба сенсу життя в тому, щоб усвідомлювати своє існування не як серію випадкових, розрізнених подій, а як цілісний процес, що має певний напрям, наступність. Отже, сенс життя – одна з найважливіших потреб особистості в юнацькому віці.

1. Иванова В. С. Феномен жизненного самоопределения: содержание и компоненты / В. С. Иванова // Известия Томского политехнического университета. – 2011. – Т. 318, вып. 6. – С. 92–97.
2. Ковалева Н. В. Жизненное самоопределение молодежи в условиях социальной нестабильности: социально-психологический аспект : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Ковалева Наталья Владимировна. – М., 1997. – 151 с.
3. Коршунова Н. Е. Жизненное самоопределение современных выпускников образовательных учреждений: социологический анализ : дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04 / Коршунова Наталья Евгениевна. – М., 2005. – 186 с.
4. Мартынова Т. Н. Типы жизненного самоопределения студентов в период профессиональной подготовки в вузе / Т. Н. Мартынова, Н. Н. Морозова // Сибирский психологический журнал. – 2009. – № 25. – С. 114–119.
5. Мирончук Н. Н. Особенности жизненного самоопределения и формирования профессиональных намерений старшеклассников / Н. Н. Мирончук // Вектор науки ТГУ. – 2010. – № 3 (3). – С. 92–96.
6. Пискарев А. В. Педагогические условия жизненного самоопределения курсантов военного вуза : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Пискарев Александр Владимирович. – Кострома, 2009. – 216 с.
7. Рубинштейн С. Л. Человек и мир / Рубинштейн С. Л. – С. Пб. : Питер, 2003. – 512 с.

УДК 159.371.147

Ольга Лосієвська

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У СТРУКТУРІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ОБМІНУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ

У статті розглядається поняття «міжособистісної комунікації» як способу внесення тієї чи іншої корекції в образ світу співрозмовника. Зроблено теоретико-методологічний аналіз трансформації смислових структур. Визначено, що поняття «смислові структури» може бути представлено трьома рівнями: рівень структур, безпосередньо включених у регуляцію процесів діяльності й психічного віддзеркалення, – особовий сенс і смислова установка; рівень смислоутворюючих структур – мотив, смислова диспозиція та смисловий конструкт; рівень особових цінностей і потреб.

З'ясовано, що на формування комунікативних компетенцій майбутніх фахівців гуманітарного профілю впливають внутрішні й зовнішні фактори. До внутрішніх відносять мотиваційну сферу, внутрішню позицію особистості, розвиток і становлення «Я», почуття ідентичності особистості. До зовнішніх факторів формування комунікативних компетенцій відносять соціальні умови: суспільство, у якому вживається мова, його соціальну структуру, різницю між носіями мови у віці, соціальному статусі, рівні культури та освіти, місці проживання, також різницю в їхній мовленнєвій поведінці залежно від ситуації спілкування.

Ключові слова: комунікативні компетенції, «міжособистісна комунікація», майбутній фахівець, смислові структури, формування комунікативних компетенцій.